

A helynevek rendszere, funkciója és fordíthatósága A tűz és jég dala című fantasyciklusban

1. Bevezetés. Az angol George R. R. Martin nagysikerű könyvsorozata és a belőle készült filmsorozat egyaránt befejezésre vár még, de már most több szempontból is úttörő jelenséggé nőtte ki magát. Ezt nemcsak az izgalmasan szövött cselekményszálainak és a színes, megkapó karaktereinek köszönheti, hanem a megteremtett világ első látásra talán fel sem tűnő, de nagyon is létező szabályosságából adódó realiztikus és valóságra emlékeztető atmoszférájának is. Az a következetesség és energia, amit a szerző a világépítés egyik legfontosabb elemére, a tér és a helyszínek megalkotásába és ezek elnevezésébe fektetett, számos elemeznivaló témát szolgáltat az érdeklődőknek. A fantaszirodalomban hangsúlyos a sajátos környezet, a tér megteremtése. Ennek megalkotásához az egyik legfőbb eszköz a helynévadás és -használat, hiszen ezek segítik az olvasók fiktív térben való tájékozódását. A továbbiakban ezt, valamint a helynevek többi fontos funkcióját igyekszem bemutatni.

Korábbi tanulmányomban A tűz és jég dala ciklus személy- és állatneveit vizsgáltam (HORVÁTH 2015). Bár BURELBACK (1982: 132) szerint az epikus fantasyre általában éppen az a jellemző, hogy igyekszik kerülni az olvasó számára ismerős elnevezéseket, kutatásom során arra az eredményre jutottam, hogy Martin a személynevek terén ragaszkodott a valós világ hagyományaihoz, szem előtt tartva a praktikumot és a logikát. Ez felveti a kérdést: vajon a helynevek esetében is erre törekedett?

E kérdés megválaszolásában a regények törzsszövege mellett néhány kiegészítő kötet, főként A tűz és jég dala világa című nagy lélegzetvételű, Martin világának történelmét, kultúráját és földrajzát bemutató mű lesz a segítségemre. Az ebben, valamint a sorozat köteteiben található térképek elengedhetetlen segítséget nyújtanak a téma feldolgozásához.

Elsőként, egy nagyobb területi egységekre koncentráló áttekintésben a teremtett világ kontinenseinek és a rajtuk található tartományoknak a neveit fogom vizsgálni. A leglogikusabb és legáttekinthetőbb módszernek azt tartom, ha a nagyobb egységektől közelítünk a kisebbek felé, bár egy ponton ezt meg kell törnöm: szükséges, hogy a két fő kontinens nagyobb területeit és általános jellemzőit rögtön egymás után elemezzem, mert a későbbiekben információhiány miatt (tudniillik a cselekmény legnagyobb része nem ott játszódik) az egyiket némileg mellőznöm kell majd. Ezután a helynévadás lehetséges indítékait igyekszem felderíteni, majd arra keresem a választ, hogy van-e a helyneveknek bármilyen, cselekménnyel összefüggő jelentése vagy funkciója. Végül a magyar fordítás alapelveit és azok alkalmazását vizsgálom meg közelebbről.

2. A vizsgált világ. A kötetek elején található térképek kiválóan szemléltetik, milyen óriási és részletesen kidolgozott világról beszélünk A tűz és jég dala esetében. Két teljesen ismert kontinensről van tudomásunk (Westeros és Essos), és még további kettő jelenik meg az említés szintjén, Sothoryos és Ulthos. Ezek az olvasók számára is látható földrészek méretükben és változatosságukban egyaránt rendkívüliek: jeges, északi területekkel,

szeles, zord szigetekkel, kiváló termőfölddel és kellemes klímával rendelkező folyóvidékekkel, mediterrán éghajlatú részekkel, valamint kiszáradt, sivatagos helyekkel is találkozunk a történetet olvasva. Ennek megfelelően a lakosság is változatos: minden kisebb-nagyobb csoport saját kultúrával, értékrenddel és történelmi háttérrel rendelkezik. A tűz és jég dala világában. Ez nemcsak indokolja, hanem elvárassá is teszi, hogy a sokszínűség a földrajzi jelenségek elnevezésében is érezhető legyen. A névalak, a névadás indítéka, az esetleges idegen nyelveken történő névadás mind eszközei annak, hogy a szerző jellegzetessé és hitelessé tegye a történetének háttérét adó világot.

Ezt a hitelességet azzal éri el, hogy – J. SOLTÉSZ kifejezésével élve (1979: 25) – „névszerű”, rendszert alkotó elnevezések megalkotására törekszik. A későbbiekben látni fogjuk, hogy A tűz és jég dala helyneveinek rendszere erős hasonlóságot mutat a valós névadás rendszerével, névanyaga pedig olyan névanyagokból merítkezik, mint például a középkori Anglia római, angolszász, illetve normann elemeket ötvöző helynevei, illetve azok részei. Rendszeresen használja például az angolban gyakori helynévvégződéseket, amint azt a *Sisterton* nevű, a *Three Sisters* (*Három Nővér*) nevű szigeten található település kapcsán is láthatjuk: a ’falú’, ’falva’, ’település’ jelentést hordozó *-ton* végződés ugyanis gyakori az angol településnevekben (vö. BÖLCSKEI 2010: 256).

3.1. Westeros nagyobb földrajzi egységeinek, tartományainak névrendszere.

Westeros, a nyugati kontinens ad otthont az események legnagyobb részének. Gyakran pontatlanságból a *The Seven Kingdoms* (*Hét Királyság*) szinonimájaként emlegetik, pedig a *Westeros* valójában annak földrésznek a neve, amelyen a Hét Királyság, valamint a királyság határain kívüli részek, a *The Gift* (*Adomány*) és a *Beyond the Wall* (*Falon túl*) nevű területek találhatóak. Itt ismét érdemes kiemelni a középkori angol történelemre való utalást, hiszen a mai Anglia a kora középkorban szintén hét önálló királyságból állt, melyeket a történettudomány összefoglaló néven *Heptarchy*-ként (*Heptarchia*) emleget.¹

Maga a *The Seven Kingdoms* (*Hét Királyság*) elnevezés a regények cselekményét háromszáz évvel megelőző állapotra utal, mikor Hódító Aegon (a név utalás Hódító Vilmosra) egyesítette a kontinensen található hét, egymástól független királyságot. Pontatlansága ellenére ez az elnevezés akkor is használatban maradt, amikor a különböző háborúk miatt nem hét királyság tartozott a birodalomhoz. Az első regény kezdetén többekévesé ennyi egység alkotja az államot, egy uralkodó kezében összpontosul a hatalom, ám halála és az örökösödési problémák olyan folyamatokat indítanak el, amelyek során a nagyobb családok egész sora tesz lépéseket autonómiája visszaállítása érdekében.

Bár a modell nagyon is valóságos, a valós gyakorlattal ellentétben a regényben nem jelenik meg az a fajta elnevezés, melyben egy népnév és egy birtokra utaló névelem kapcsolódik össze (pl. a magyar *-ország* vagy az angol *-land*). Az utóbbival találkozunk például a *The Crownlands* (*Koronaföldek*) vagy a *The Stormlands* (*Viharföldek*) nevekben, de a névforma első része – annak ellenére, hogy az ott lakókra utal – nem egy nép neve. Ez nem is lett volna járható út, hiszen a királyságok területén – például Európával ellentétben – nem élnek különböző népek. A nyelv egységes, a kultúra is mintha csak az éghajlattól

¹ Itt szeretném megköszönni a tanulmány lektorainak, hogy felhívták figyelmemet több, az angol történelemmel és helynévrendszerral kapcsolatos összefüggésre.

függően változna, nincsenek nagy eltérések. A regényekben nem etnikumok, népek vagy népcsoportok szerint szerveződnek a közigazgatási egységek, hanem a legerősebb, leg-rangosabb nemesi családok körül kialakult hűbéri láncról és az általuk birtokolt területekről beszélünk. Ezeknek a területeknek a lakói csak a legkritkább esetben viselnek megkülönböztető elnevezést, de azokat sem tekinthetjük népneveknek. Inkább informális csoportnevek ezek, melyek mindössze a karakterek identitása és a kommunikáció megkönnyítése szempontjából lényegesek (bővebben l. az 5. pontban). Mivel a nagyobb területeket nemigen nevezhetjük országoknak, találóbbr őket tartományoknak hívni. Ezen tartományok egy részének elnevezése állandóbb, kulturális különbségek híján valamilyen, a többi tartománytól markánsabban elütő tulajdonságon alapszik.

3.1.1. Természeti adottságon alapuló tartománynevek. Ilyen megkülönböztető tulajdonság lehet a területre jellemző természeti adottság, domborzat vagy elhelyezkedés. Ide tartozik például a *The North (Észak)*, *The Riverlands (Folyóvidék)*, *The Vale (Völgy)*, *The Westerlands (Nyugatvidék)*, *The Reach (Síkvidék)*, *The Stormlands*² (*Viharföldek*). E névanyag egyszerűnek, fantáziátlanak tűnhet, de a fentebb említett politikai és kulturális berendezkedés fényében logikusabb megoldás aligha lehetséges. A *Beyond the Wall (Falon túli területek)* nevű rész nem tartozik a Hét Királysághoz, amint azt a neve is sugallja. Sem angolul, sem magyarul nem tűnik egyértelműen tulajdonnévnek, csupán körülírja a terület elhelyezkedését a kulcsfontosságú *The Wall*-hoz (*Fal*) képest. Ebbe a csoportba tartozik az *Iron Islands (Vas-szigetek)* név is. A szigetcsoport az érclelőhelyekben való gazdagságáról kaphatta a nevét, lakosainak neve – *ironborns (vasszülöttek)* – azonban már azt is sugallja, hogy milyen jellemvonásokat tartanak fontosnak, mit akarnak közvetíteni magukról a világ felé: ideáljuk az erős akaratú, szívós és harcias ember; ezt jelenti vasszülöttnek lenni. Ez az összefüggés annyira erős az ideál és a név között, hogy nehéz eldönteni, a szigetcsoport kapta-e a nevét a lakóiról, vagy fordítva. Mindenesetre a háttértörténetet feldolgozó kötetből arra következtethetünk, hogy a helynév volt a korábbi (vö. Martin–García–Antonsson 2014: 175).

3.1.2. Lakosokra utaló tartománynevek. Ahogy a fenti példán is láthattuk, a névadás motivációjának feltárásához olykor elengedhetetlen a teremtett világ történelmével kapcsolatos információk figyelembevétele. Így lehet lakosokkal kapcsolatos metonimikus névként értékelni a *The Crownlands (Koronaföldek)* nevet is, melynek denotátuma a Hét Királyság központjaként a mindenkori király lakhelyének ad otthont. Szintén ide sorolható a *Dorne*, vagyis annak a területnek a neve, amelyet a Westeros elsőként kolonizáló emberek érintettek. Esszóról egy földnyúlványon, „hídon” keresztül mentek át, amelynek a neve *Arm of Dorne (Dorne Karja)* volt; a történet szerint ebből szintén metonimikusan

² Bár a névadás indítékának a kontinens e részét sújtó őszi viharokat tartják a történet szereplői, nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a fiktív történelem során ezen a területen háborúztak az ún. Viharkirályok (Storm Kings) is, ezért a tartomány esetleg róluk is kaphatta volna a nevét. Mivel azonban ennek az akkor még autonóm államnak a neve már e háború előtt is a viharra utalt (*Kingdom of the Storm* ’a vihar birodalma’; vö. Martin–García–Antonsson 2014: 221–226), a fenti név inkább tartozik a földrajzi és környezeti körülményekkel kapcsolatos elnevezések sorába.

keletkezett a tartomány és a lakosok neve (*dornishmen [dorne-iak]*). (Magának a *Dorne* elnevezésnek az eredetéről nincs információnk.) Erre a képzésmódra szintén látunk angol előzményeket: az *-ish* képző jellemzően helynévből képez nép- vagy csoportnevet (pl. *Ireland* 'Írország' > *irishmen* 'írek', *Kent* > *kentishmen* 'kentiek').

3.2. Westeros központi várainak, városainak névrendszere. A fő tartományok mellett a történetben kiemelt fontosságúak a fenti területek központi várai vagy városai is, melyek az adott terület centrumaként és a legfőbb nemesi család lakhelyéül szolgálnak. A hatalom megtartásának vagy elvesztésének a szimbólumai ezek: aki uralja a várat, azé az egész terület fölötti hatalom. Kiemelt szerepükre elnevezéseik is rámutatnak: a legtöbb esetben szoros összefüggésben állnak a területnek vagy a birtokos családnak a nevével.

3.2.1. Tartománnyal összefüggő név. A *Strom's End (Viharvég)* nevű várról könnyen megjegyezhető, hogy a Viharföldre tartozik, ahogy *Winterfell-ről (Deres)* sem nehéz megállapítani, hogy Észak központja. Ugyanígy *Riverrun (Zúgó)* a Folyóvidék legfőbb vára, a Koronaföldre pedig *King's Landing (Királyvár)*. A *The Reach (Sikvidék)* nevű rész egy nagy, terményekben gazdag, sík terület. A Vas-szigeteken található *Pyke* nevű kastély annak a szigetcsoportnak az egyik tagjáról kapta a nevét, amelyen áll. (Az, hogy a sziget honnan kapta a nevét, nem derül ki a történetből.)

3.2.2. Birtokosokkal összefüggő név. Akárcsak a területre, a családokra tett utalásnak is több módját látjuk a névanyagban, ezek azonban nem olyan magától értetődőek, hogy az összefüggések a családokkal kapcsolatos információk nélkül is nyilvánvalók legyenek. A *Sunspear (Napdárda)* például a *dorne-i Martell* család címerére utal, mely egy napot és egy dárdát ábrázol. Ehhez hasonló elven működik a címerében a sást szerepeltető *Arryn* család székhelyének neve, az *Eyrie (Sasfészek)* is, mely az angol *aerie* 'sasfészek', 'erőd, vár' jelentésű szó változata. Ezekben viszonylag egyszerű meglátni az összefüggést a család és a vár neve között, szemben a Nyugatvidéken elhelyezkedő *Casterly Rock (Casterly-hegy³)* nevű várral. Szigorúan véve ez is a családokra utaló nevekhez sorolandó, ám abban eltér a korábban említettektől, hogy míg azok a családok címereire utalnak, ez a korábban itt székelő dinasztiára, a *Casterly* családra mutat vissza.

Ez utóbbi név rávilágít A tűz és jég dala világának egy újabb sajátosságára: a fiktív történelem során, úgy tűnik, nem történnek átnevezések. Amennyire tudjuk, minden főbb földrajzi név pontosan ugyanaz, mint Hódító Aegon idején, vagyis háromszáz évvel a történet fősodra előtt volt. Pedig ha a királyságok/tartományok neveit nem is, de a főbb székhelyeket (kvázi fővárosokét) indokolt lehetne megváltoztatni, különösen az olyan esetekben, mint *Casterly Rock*: a *Lannister-ház* ugyanis erőszakkal vette el a hatalmat a *Casterly* családtól, és egy névmódosítás fontos szimbóluma lehetne pozíciójuk megerősítésének.

3.3. A Falon túli területek névrendszere. A Hét Királyságon kívüli, a Falon túl elhelyezkedő, vadak lakta részek alapvetően nem mutatnak nagy eltérést a királyságban

³ A fordítás korábbi változatában a rendszerhez kevésbé illeszkedő módon *Kaszter-hegy*. (Erről bővebben I. a 6. részben.)

található nevekhez képest, bár néhol felsejlik egy jellegzetesség, amely a személynevek esetében erőteljesebben érzékelhető: a skandináv kultúrával való összecsengés (vö. *Skagos* [*Skagos*], *Skane* [*Skane*], *Storrol'd's Point* [*Storrol'd foka*]). Ezek az elnevezések a személynevekkel együtt megteremtik a Falon túli terület saját világát, egyúttal pedig az angliai helynevekben a kora középkori dán hódításból eredő skandináv réteghez is kapcsolódnak.

3.4. Essos névrendszere. Nemcsak a regények cselekménye, hanem a névanyag szempontjából is érdekes megoldás, hogy két, egymástól ennyire elütő társadalmi rendszerű, eltérő hagyományokat követő kontinenst szerepeltet az író. Itt nem a Westeroson megismert, feudális jellegű berendezkedés a jellemző. A hatalom a kontinens egy jó részén rabszolgatartó városok között oszlik meg, elsősorban kereskedelmi alapon. Kilenc ilyen város található a térképen: Braavos, Myr, Pentos, Volantis, Lorath, Lys, Thyros, Norvos és Qohor. Mivel ezen a kontinensen különböző változatokban az ún. valyr nyelvet beszélnek, nevük valószínűleg ezen a nyelven lehet átlátszó. Néhányuk hasonlít valós nyelvi kifejezésekre; például a *Pentos*-ról a görög *penta* 'öt' szó juthat eszünkbe, de hogy a városnak köze van-e bármilyen szempontból ehhez a számnévhez, nem derül ki. Ám mivel a név a szerző által kitalált nyelv eleme, s e nyelv feltételezhető valós nyelvi alapjai jelenleg nem ismertek, ez a hasonlóság egyelőre a véletlen művének tekintendő.

A városokon kívül található területek nevei között megint csak többször találunk megfejthetetlen neveket; számuk jóval nagyobb itt, mint Westeroson. Ott a neveket alkotó szavak, ha a mögöttük húzódó történelmi vagy társadalmi folyamatokat, ennél fogva pedig magukat a neveket nem is értjük elsőre, önmagukban értelmezhetők, de az essosi nevek idegenül hatnak. A Rhoyné például Essos legfőbb folyója, de nem tudjuk, honnan eredeztethető a neve (bár alakja a *Rajná*-val [ang. *Rhine*] mutat hasonlóságot, ennek a történet szempontjából nincs különösebb jelentősége). Jelen van néhány olyan név is, amelyeknek mindössze az egyik névrésze kérdéses, a másiktól ugyanis legalább kiderül, milyen helyfajta nevéül szolgál. Így a *Hills of Norvos* (*Norvosi-hegyek*) elárulja, hogy hegyekről van szó, de mint fentebb láttuk, maga a *Norvos* ismeretlen eredetű az olvasó számára.

Természetesen e földrészen is vannak az olvasó számára átlátszó, azaz az eredetiben angol, a történet szerint tehát a közös nyelven született nevek: *The Disputed Lands* (*Vitatott Földek*), *The Gulf of Grief* (*Bánat-öböl*), *The Black Cliffs* (*Fekete-sziklák*).

4. A helynevek rendszere funkcionális-szemantikai tulajdonságaik alapján. A helynevek elemzése több szempont szerint lehetséges. Ezek közül a jelenlegi témához a HOFFMANN-féle funkcionális-szemantikai szempontú rendszerezést (1993/2007²) találtam a legalkalmasabbnak, néhány pontban ugyanakkor szükség volt ennek módosítására a regénysorozat névanyagának megfelelően. Az egy- és kétrészes nevek éles elkülönítése jelen tanulmányban nem indokolt, így nem állítok fel külön-külön tipológiát számukra, de a példákat – HOFFMANN nyomán – úgy tüntetem fel, hogy látható legyen, melyik névrész alapján soroltam őket az adott kategóriába.

Az eredeti szöveg és a magyar fordítás közötti különbségekre a későbbiekben még bővebben kitérek, azt azonban már itt szükséges megjegyezni, hogy jelen besorolás az eredeti, angol elnevezés alapján történik. Előfordul ugyanis, hogy az angol és a magyar helynév eltérő kategóriába tartozik, sőt az egyik egy-, a másik pedig kétrészes (l. az adott példához tartozó lábjegyzetet). A kategorizáció elsődleges célja, hogy rávilágítson az

eredeti névanyag sokszínűségére, de az is kiderül belőle, hogy a fordítás a szemantikai mellett a szerkezeti jellemzőket is meg tudta-e őrizni.

Az egy- és kétrészes helynevek funkcionális-szemantikai besorolása tehát a következőképpen alakul:

1. megnevezi magát a helyet: *The Crag (Szirt)*, *The Rills (Folyóvidék)*
2. kifejezi a hely valamely sajátosságát:
 - a) a hely tulajdonsága
 - mérete: *Long/Lake (Hosszú/folyó)*, *Great/Wyk (Nagy/Wyk)*
 - alakja: *The Bite (Harapás)*, *The Axe (Fejsze)*
 - anyaga: *Iron/Islands (Vas/szigetek)*, *Sand/stone (Homok/kő)*
 - színe: *Red/Lake (Vörös/tó)*, *Black water/bay (Feketevíz/öböl)*
 - kora: *Old/town (Ó/város)*, *New/Ghis (Új/Ghis)*
 - funkciója, működése: *Slaver's/Bay (Rabszolga/öböl⁴)*
 - folyása: *Tumblestone (Kőzúzó)*
 - éghajlata: *The Bay of/Ice (Jég/öböl)*
 - b) a hely viszonya valamely külső dologhoz, körülményhez:
 - növényzethez: *Red Flower/Vale (Vörös Virág/Völgy)*, *Lemon/wood (Citrom/erdő)*
 - állatvilághoz: *The Bay of/Seals (Fóka/öböl)*
 - birtokoshoz, használóhoz: *Sunspear (Napdárda)* – a birtokos Martell család címere (egy nap és egy dárda)
 - lakosokhoz: *Isle/of Women (Nők/szigete)*, *Dothraki/Sea (Dothraki/tenger)*
 - eseményhez: *Kingsgrave (Királysír)* – a Manwoody család alapítója ezen a helyen ölt meg egy királyt
 - c) a hely valamilyen más helyhez való viszonya:
 - a hely valaminek a része: *Long/Sister (Hosszú/Nővér)⁵*
 - a hely pontos elhelyezkedése:
 - víz közelében: *Water/Gardens (Víz/kertek)*, *Eastwatch/by the Sea (Tengermelléki Keleti Őrség)*
 - lakott terület közelében: *Forest/of Qohor (Qohori/erdő)⁶*
 - irány megjelölése: *North (Észak)*
 - a hely viszonyított helyzete: *North of the Wall (A Falon túl)*
 - d) többféleképpen elemezhető: *Frost/fangs (Jégagyarak)* – lehet anyagra, alakra, valamint éghajlatra utaló név.

A fenti példák természetesen nem elegendők ahhoz, hogy teljesen átláthassuk a névanyag egészét (számszerűsített, kifejezetten a névadási motivációkra vonatkozó adatokra, habár más rendszerben l. HALÁSZ 2017), de bizonyos következtetések így is levonhatók.

⁴ A fordítás nem pontosan adja vissza az eredeti jelentését, hiszen a *slaver* jelentése 'rabszolga-kereskedő'. Az öböl a rabszolga-kereskedelem működtetésében kiemelt szerepet játszik, így mind az angol, mind a magyar változat alapján ebbe a kategóriába kerülne a név.

⁵ A *Three Sister (Három Nővér)* szigetcsoport egyik tagja.

⁶ *Qohor*: a szabad városok egyike Essoson.

Eszerint a helynevek többsége kétrészes, és többnyire sajátosságra utalók. Nagy gyakorisággal látunk bennük földrajzi köznévi elemeket, amelyek komoly segítséget nyújtanak a denotátum azonosításában. Az előtagok sokszínűbbek; ezekből többnyire a névadás indítékát ismerjük meg. Emellett néhány esetben az adott hely topográfiai jellemzői is ezekből következethetők ki. Északon például a hideg éghajlattal kapcsolatos szavakat látjuk a nevekben: *The Shivering Sea (Reszkető Tenger)*, *Bay of Seals (Fóka-öböl)*, *Bay of Ice (Jégöböl)*, *Winterfell (Deres)*, a másik oldalon pedig ott vannak a Dorne-hoz tartozó helynevek, melyek a hőségre, esetenként élehetetlenül száraz környezetre utalnak: *Sandstone (Homokkő)*, *Lemonwood (Citromerdő)*, *Boneway (Csont út)*, *Hellholt (Ördögliget)*. Ezek nagyban segítik az olvasót az adott helynek a már ismert vidékekhez és népekhez kapcsolásában. A leírók mellett találunk metaforikus elnevezést is: a *Dothraki Sea* például nem tengert, hanem egy végtelennek tűnő pusztaságot jelöl meg, melynek magas fűből álló növényzete úgy hullámszik a szélben, mint a tenger.

A fenti rendszerezésből és a további elemzésből is kihagytam a névanyag egy jelentős részét: a szerző által alkotott, fiktív nyelv helynevei ugyanis átláthatóságuk hiányában nem szerepelhetnek e tipológiában, kivéve ha viszonyítási pontként szerepelnek (pl. a *Forest of Qohor* névben a *Qohor*), hiszen ekkor nem a fiktív nyelvű névrész jelentése a fontos.

5. A helynevek metonimikus használata. A névalkotáskor rendkívül fontos az a nézőpont, illetve azok a kulturális, történelmi, politikai és egyéb körülmények, melyekből a névadók kiindulnak. Ugyanis – mint BÁRCZI (1958: 146) írja a földrajzi nevek típusaival kapcsolatban – a lakosok gondolkodásmódja és lelkivilága jelentős szerepet játszik ezek kialakításában és használatában. Ez a folyamat a fikcióban, kiváltképp a fantasztikus irodalomban visszafelé is működhet: a származási hely és a földrajzi nevek kisebb-nagyobb mértékben hatással lehetnek a történet karaktereinek személyiségére, sorsára.

A regényfolyam westerosi szereplői az etnikai eltérés szinte teljes hiánya ellenére erős és meghatározó vonásnak tartják saját identitásuk szempontjából a származási helyüket (különösen a Vas-szigeteket uraló Greyjoyok és Észak szinte összes családja). A korábban már említett *ironborn (vasszültöt)* kifejezés esetében, mint fentebb láttuk, szoros az összefüggés a helynév – *Iron Islands (Vas-szigetek)* – és a lakosok önelnevezése között. Észak esetében hasonló a helyzet. A történetben többször elhangzik, hogy az itt élő családok az *északiak*, majd a történet előrehaladtával kifejezetten *The North*-ként, azaz a helynévi értelemben vett, nagybetűs *Észak*-ként emlegetik magukat, mely így sokkal többet jelent pusztán a helynévnél. Gyakori, hogy megszemélyesítve használják ezt a nevet (pl. „Észak nem felejt”), nyilvánvalóvá téve, hogy nem a földrajzi értelemben vett északról van szó, hanem az ott élő családok szövetségéről.

A fenti esetekben egy nagyobb területet vagy több családot összefogó csoportot jelölnek a helynevek metonimikusan, de van példa egy szűkebb közösség, dinasztia hasonló elven működő elnevezésére is. Ekkor nem a tartomány, hanem a székhely nevéből indulnak ki. *Highgarden*, vagyis *Égikert* a Tyrell család székhelye a *The Reach (Síkvidék)* nevű területen, mely híres gazdag termőföldjeiről, kiváló ételeiről és italairól, illetve szükség esetén tekintélyes hadsereget is képes felállítani. Gyakori, hogy ezt a családnevet, valamint a székhely nevét metonimikusan az egész tartományra utalva használják.

6. A tűz és jég dala helyneveinek fordítása. Mivel a magyar változaton többen is dolgoztak, e kérdés kapcsán nem hagyhatók figyelmen kívül a fordítás születésének

körülményei, ezek ugyanis több esetben a nevek fordítását is befolyásolták. Miután a kötetekben a kiadó nem tüntetett fel arra vonatkozó információt, hogy hányadik kiadást tartjuk a kezünkben, nem tudunk annál pontosabban mondani, mint hogy az első három rész korai kiadásaiiban Pétersz Tamás szövegével találkozhatnak az olvasók, ám A varjak lakomája előkészületei közben, 2013-ban egy új fordító, Novák Gábor kapcsolódott be a munkába. A későbbiekben vele folytatódott a munka az ötödik, jelenleg utoljára megjelent rész kapcsán, valamint ő dolgozta át, egységesítette visszamenőleg az első három rész szövegét is; ez a folyamat 2015-re ért véget.⁷ Ezért lehetséges, hogy bizonyos helynevek (és természetesen más szövegelemek) több változatban is léteznek, és az egységes kép megtörik. Az utólagos átdolgozás, illetve a negyedik résztől érvényes koncepcióváltás elsődleges célja mindenesetre éppen a terminológiának és a minket is érintő neveknek az egységesítésére való törekvés volt.

Lássuk először az alapelveket, amelyek mindkét fordító munkáját meghatározták. Westeros esetében, mivel lakosai többnyire az olvasó számára is átlátszó etimológiai jelentésű helyneveket használnak nemcsak a hegyek, folyók stb., hanem a városok, várak, építmények, nagyobb közigazgatási egységek elnevezésére is, a szó szerinti fordítás indokolt és lehetséges. Ebből a szempontból a legegyszerűbbek azok az esetek, amikor a szóneveket magyarra fordítva ugyanazt a jelentést hordozó, a magyarban is névszerű kifejezést kapunk; pl. *Wolfswood* > *Farkaserdő*, *The Neck* > *Nyak*. A több közszoji névrészt tartalmazó helynevek (pl. *Red Lake* > *Vörös-tó*, *Shield Islands* > *Pajzs-szigetek*, *Dragonstone* > *Sárkánykő*, *Golden Tooth* > *Aranyfog*, *Castle Black* > *Feketevár*) esetében sem nehéz elérni a szó szerinti fordítást. Amennyiben a név a közszoji mellett tulajdonnévi részt tartalmaz, a közszo fordítódik, a tulajdonnév pedig természetesen megmarad: *Moat Cailin* > *Cailin-árok*, *Flint's Finger* > *Flint Ujja*, *Sea of Dorne* > *Dorne-tenger*. Ez adja meg a választ arra a kérdésre (SOHÁR 2015: 40), hogy például a *Flint Cliffs* miért fordítandó *Flint-sziklák*-ra, holott a *flint* angol szót le lehetne fordítani *ková*-ra. A *Flint* ugyanis ebben az esetben családnévi, nem pedig közszoji eredetű névrész, és a családnéveket A tűz és jég dalában következetesen nem fordítják le a fordítók (vö. HORVÁTH 2015: 63).

Előfordul viszont, hogy bár az eredeti névnek az angolul beszélők számára van felismerhető jelentése, a magyar nyelvnek nincs rá közvetlen megfelelője, vagy ha van, az félreérthető vagy ügyetlen lenne. Ilyen esetekben továbbra is azt kell elérni, hogy a cél nyelv beszélőiben ugyanazt a hatást keltse a név, mint az eredeti nyelv ismerőiben (vö. FARKAS 2007: 167–168). Így lesz a *Riverrun* nevű várnak *Zúgó* a magyar megfelelője. Az eredeti összetett szó lefordítása nem volt lehetséges, de a kapcsolódási pont, a terület közelében található folyókra, illetve azok zúgására tett utalás megmaradt. Ugyanígy alapon működik a *Winterfell* > *Deres* fordítás. Ebben az esetben a tél és a hideg az, aminek mindkét nyelven át kell szűrődnie.

A magyar fordítás a *the* névelőket egyáltalán nem veszi figyelembe, hiszen a névelő helynévbéli szerepeltetése idegen lenne a magyartól; pl. *The Riverlands* > *Folyóvidék*, *The Narrow Sea* > *Keskeny-tenger*, *The Neck* > *Nyak* stb. A névelő elhagyása még akkor is megtörténik, ha a név nem fordítható: *The Vaith* > *Vaith* (folyó). A névelő elhagyása ugyan módosításnak minősül, de ettől még megvalósulhat egy jelentést tökéletesen átadó fordítás.

⁷ Stemler Miklósnak, a kötetek szerkesztőjének szíves szóbeli közlése alapján.

A nem fordítható helynevek közé azok tartoznak, amelyeknek sem magából a névből, sem a történetből nem derül ki a jelentésük. Ezek többnyire nem a közös nyelvet használó területen található, hanem Essoson, esetleg a Falon túl; pl. *Myr*, *Volantis*, *Yunkai*, *Skagos*. Persze Westerosról, vagyis a közös nyelvet használó területről is tudunk ilyen példákat mondani: *Kayce*, *Bandallon*, *Castamere*. Ez szintén fokozza a névrendszer valószínűségét, hiszen minden nyelvben vannak jelnevek, amelyeknek az etimológiai jelentése az idők folyamán elhomályosult, vagy más nyelvből eredve már átvételükkor sem volt ismert.

Van olyan helynév, amely bár nincs lefordítva, a történet ismeretének fényében felismerhető benne az etimológiai jelentés; pl. *Vaes Dothrak*. Mivel tudjuk, hogy ez a dothraki nevű nép egyetlen városának a neve, sejthető, hogy a *vaes* jelentése 'egyfajta település'.

A fent ábrázolt kép nem mindig egységes, ezt tárgyalva válik fontossá a fordítócsere tekintetbevétele. A fenti erős rendszerszerűség ellenére pár magyar név érv lehet a következetlenség mellett. A leggyakrabban felhozott példa az olvasók és a szöveget tanulmányozók részéről a *Casterly-hegy* > *Kaszter-hegy* kérdése. A korai kiadásokban a *Kaszter-hegy* formával találkoztunk, amiről ekkor az első fordító még nem tudhatta, hogy valójában családnevet, vagyis nem fordítható névrészt tartalmaz. Miután ezt a történet nyilvánvalóvá tette, az új fordító keze alatt az elnevezés *Casterly-hegy* lett, amely már követi a fent említett fordítási elvet.

Megjegyzendő még, hogy a térképmellékletek fordítása olykor nincs összhangban a szöveggel. Így az első rész, a Trónok harca első térképén, mely Északot ábrázolja, a *Bite* (egy öböl neve) eredeti formában szerepel (ráadásul hibásan, hiszen angolul *The Bite*), ahogyan az *Eyrie* is. Még ha az öböl nem is szerepel nevesítve a történetben, az *Eyrie* fordítatlanul hagyása akkor is probléma, hiszen e helyszín a szövegben a *Sasfészek* nevet kapta. (Megjegyzendő, hogy A tűz és jég dala világa című kiadványnak a regényekétől eltérő fordítói a *The Bite*-ot is lefordították *Harapás*-ként.) Mint a szerkesztő megerősítette, a térkép ezen eltérései a szöveghez képest semmiféle koncepciónak vagy sémának nem részei: valószínűleg véletlen technikai hibáról van szó.

7. Összegzés. SOHAR ANIKÓ (2015: 39–41) álláspontja szerint A tűz és jég dala tulajdonneveinek, így helyneveinek a fordítása is következtelen, látszik rajtuk a „vegyes bánásmód” és a koncepciótlanság. Véleményem szerint azonban egy olyan megközelítés, amely a névanyagot nem választja szét denotátum, a történet rendszerében elfoglalt hely és egyéb szempontok szerint, nem adhat hiteles képet a fordításról. Saját vizsgálatom alapján úgy vélem, hogy A tűz és jég dala helyneveinek fordítása az indokoltan külön kezelt vagy önhibán kívüli eseteket leszámítva követi a megteremtett világ igényeit és a fordítási hagyományokat.

Ami az eredeti szöveget illeti: a szerző nagy energiát fektet abba, hogy megidézze a valós helynévadási szokásokat, de ha a történet vagy a fiktív világ egy-egy sajátossága azt követeli meg, akkor kilép a keretek közül. Különös gondot fordít a „nem közös nyelv” területein található földrajzi nevek egzotikus hatásának hitelesítésére: ezeket következetesen ismeretlen etimológiájú szavakkal oldja meg, valamint az angoltól eltérő, az általa teremtett nyelvre jellemző hangzásra és írásképre is ügyel.

Amint azt korábbi, a személyneveket feldolgozó cikkemben (HORVÁTH 2015) megjegyeztem, névtani szempontból számos kiaknázatlan lehetőséget rejt még A tűz és jég dala vizsgálata. A filmsorozat cselekménye például olyan mértékben elvált a könyvekétől, hogy a két névanyag összehasonlításával számos eltérés fedezhető fel. Azt sem szabad

elfelejtenünk, hogy maga a regénysorozat egyelőre lezáratlan, a hatodik és a hetedik, egyben befejező rész megjelenése még előttünk áll. Ezek a részek azon kívül, hogy választ adnak a rajongókat évek óta foglalkoztató kérdésekre, olyan információkkal is szolgálhatnak, melyek igazolhatják, módosíthatják, sőt akár meg is cáfolhatják azt, ahogyan most Martin világáról, így a névadási koncepcióiról vélekedünk.

Felhasznált források

- Martin, George R. R. 2008a. *Trónok harca*. Ford. Pétersz Tamás. Alexandra Kiadó, Pécs.
Martin, George R. R. 2008b. *Királyok csatája*. Ford. Pétersz Tamás. Alexandra Kiadó, Pécs.
Martin, George R. R. 2009. *Kardok vihara*. Ford. Pétersz Tamás. Alexandra Kiadó, Pécs.
Martin, George R. R. 2012. *Sárkányok tánca*. Ford. Novák Gábor. Alexandra Kiadó, Pécs.
Martin, George R. R. 2013. *Varjak lakomája*. Ford. Pétersz Tamás – Novák Gábor. Alexandra Kiadó, Pécs.
Martin, George R. R. 2015. *A hét királyság lovagja*. Ford. Novák Gábor. Alexandra Kiadó, Pécs.
Martin, George R. R. 2015. *A tékozló herceg, avagy egy király fivére*. In: Martin, George R. R. – Dozois, Gardner szerk., *Zsiványok*. Ford. Novák Gábor. Fumax Kiadó, Budapest. 765–795.
Martin, George R. R. – García Jr, Elio M. – Antonsson, Linda 2014. *A tűz és jég dala világa*. Ford. Popovics Ferenc – Aranyi Gábor. I.P.C. Könyvek Kft., Budapest.

Hivatkozott irodalom

- BÁRCZI GÉZA 1958. *A magyar szókincs eredete*. Tankönyvkiadó, Budapest.
BÖLCSKEI ANDREA 2010. Fordítás, adaptáció és helynévtörténet: magyar és angol helynévtípusok kontrasztív vizsgálatának gyakorlati tanulságairól. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 245–262.
BURELBACK, FREDERICK M. 1982. An Introduction to Naming in the Literature Fantasy. *Literary Onomastics Studies* 9: 131–148.
FARKAS TAMÁS 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közsók és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értesítő* 29: 169–188.
HALÁSZ ESZTER 2017. Helynevek motivációja és fordítása George R. R. Martin A Tűz és Jég dala c. sorozatában. In: LADÁNYI MÁRIA – HRENEK ÉVA szerk., *Témák és szempontok a nyelvhasználat vizsgálatában*. Hallgatói tanulmányok. ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Budapest. 159–164.
HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007². *Helynevek nyelvi elemzése*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
HORVÁTH VIVIEN 2015. A személy- és állatnevek rendszere, funkciója és fordíthatósága A tűz és jég dala című fantasy ciklusban. *Névtani Értesítő* 37: 49–66.
SOHÁR ANIKÓ 2015. Fordítsam vagy ne? A tulajdonnevek kapcsán fölmerülő műfordítói dilemmákról a fantasztikus irodalom esetében. *Névtani Értesítő* 37: 33–49.
J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

HORVÁTH VIVIEN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7323-2353>

Kolibri Gyerekkönyvkiadó Kft.

**VIVIEN HORVÁTH, The system, functionality and translatability of place names
in the series of fantasy novels A Song of Ice and Fire**

The paper examines the place name systems appearing in the novels of the fantasy series A Song of Ice and Fire by George R. R. Martin. Motivation for naming is identified through the analysis of names for large physical features, regions and their seats. A functional-semantic typology including examples is also established, which demonstrates how rich in detail the literary world is and how colourful the adopted names are. The author also discusses the metonymic use of place names and observes the use of names in relation to the events and the world of the novels. Although the analysis is based on the original, English place names, the paper also examines the Hungarian translations of the toponyms focusing on the principles and systematicity of translation strategies. The author presents how successful the translated name forms are in maintaining the semantic and structural features of the original place names.